

Aysel SƏFİXANOVA

AMK-nın magistrantı

Email: ayselsafixanova.93@mail.ru

CƏBRAYIL RAYONUNUN MUSIQİ - MƏDƏNİ MÜHİTİ

Xülasə: Təqdim olunan məqalədə Azərbaycanın çoxəsrlik tarixə malik gözəl guşələrindən biri olan Cəbrayıl rayonunun musiqi-mədəni mühitində aşıqların rolundan danışıılır. Burada yaşayıb yaradan aşıqların yaradıcılıqlarının, sənət şəcərələrinin dolğun şəkildə araşdırılıb elmi ictimaiyyətə tanıtılması qarşıya məqsəd qoyulmuşdur.

Açar sözlər: Cəbrayıl, musiqi, Azərbaycan, aşiq, sənətkar

Cəbrayıl rayonu (Azərbaycan) respublikamızda mühüm coğrafi mövqeyə, təbii sərvətlərə, zəngin və çoxəsrlik tarixə malik olan gözəl guşələrdən biridir. “Cəbrayıl rayonu Azərbaycanda 8 avqust 1930-cu ildə təşkil edilmiş inzibati rayonlardan biridir. Kiçik Qafqaz dağlarının cənub-şərq ətəklərində, Araz çayının sol sahilində yerləşən Cəbrayıl rayonu cənub-qərbdən Zəngilan rayonu, qərbdən Qubadlı rayonu, şimaldan Xocavənd rayonu, şimal-şərqdən Füzuli rayonu, cənubdan və cənub-şərqdən İran İslam Respublikası ilə həmsərhəddir” (2, s. 50).

Tarixən Cəbrayıl elinin ictimai-mədəni mühitində tərbiyə, təhsil alaraq formalaşmış, tanınan ziyalılar sonradan qabaqcıl Avropa və Asiya ölkələrində elmə, təhsilə yiyələnmiş, Azərbaycanın ictimai-siyasi, mədəni həyatında mühüm mövqelər tutmuş, Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında mühüm töhfələr vermiş ziyalılar olublar.

Qeyd edək ki, 1935-ci ildə Cəbrayıl kəndli-gənclər məktəbi əsasında rayonda ilk orta məktəb təşkil edilir, şagirdlərin musiqi tərbiyəsində də xüsusi fikir verilir. Cəbrayıl kənd orta məktəbində şagirdlərə nəfəs orkestrində çalmaq bir fənn kimi tədris edilirdi. Hələ 1930-cu illərdə istedadlı tarzən Bilal və Nəriman Vəliyev qardaşları, Ədil Mirzəyev, qarmonçalı Baxış, xanəndələr Cümşüd Dərgahov, Məhəmməd Əliyev, Ağalar Əliyev, Vedan İsmayılov müntəzəm olaraq camaat qarşısında çıxış edir, konsertlər verirdilər.

1939-cu ildə rayonda ilk dəfə olaraq bədii özfəaliyyət olimpiadası keçirilib. Tarzən Bilal Vəliyevin konsertmeysteri olduğu muğam və mahnı ansambli (bədii rəhbər Məhəmmədov) qalib olaraq respublika olimpiadasında iştirak etmək hüququ əldə etmişdi. Cəbrayıl rayonunda Aşiq Mustafanın rəhbərliyi altında zurnaçılar dəstəsi xüsusilə ad qazanmışdı. Həvəskar artistlərin iştirakı ilə “Əsli və Kərəm”, “Leyli və Məcnun”, “Arşın mal alan” və başqa əsərlər tamaşaya qoyulurdu. Maraqlıdır ki, bu tamaşalarda Cəbrayıl İsmayılov - Telli, Cəfər Məhəmmədov - Gülçöhrə rollarında çıxış edirdi. Sonralar Mədinə Əliyeva, Sayalı Miriyeva, Bilqeyis Həsənova, Simuzər Hüseynova kimi fəal qadınlar teatr tamaşalarında çıxış etməyə başladılar. 1920-1930-cu illərdə Məşədi Cəlilin göstərdiyi məzəli səhnələr hamının böyük marağına səbəb olurdu.

1960-1970-ci özlərinin gözəl ifaçılıq məhəmətləri ilə hamını valeh edən Zahid Kazımov (tar), Fərəməz Əliyev (tar), Əli Quliyev (kamança), Xurşud Əliyev (zurna), Nadir Nəsirov (klarnet), Aydın Hüseynovun (nağara) iştirakı ilə güclü bədii özfəaliyyət kollektivi yaradılmışdır. 1970-ci ildə təşkil edilən “Çinar” mahnı və rəqs ansambli öz repertuarını daha da zənginləşdirib 1975-76-cı illərdə Moskva və Vilyūs şəhərlərində uğurlu çıxışlar etmişdir.

Xalq yaradıcılığının hər bir janrının əsasını nəsil-dən-nəslə ötürülən ənənəvi normaların sabitliyi, dəyişməzliyi təşkil edir. Bu səbəbdən el sənətkarları onlara məxsus bütün improvizasiya imkanlarını və ustalığını ənənənin qəbul olunmuş normaları çərçivəsində reallaşdırmaq məcburiyyətindədir. Hər bir söyləyicinin, xalq sənətkarının vəzifəsi xalqa məlum olan mahnını, havanı, nəğməni və s. mükəmməl formada, sinxron tərdə, bir sözlə peşəkarcasına ifa üslubunu yüksək səviyyədə nümayiş etdirməsidir.

Bu gün respublikamızda aşiq sənətinin tam şəkildə öyrənilməsi mühitlər üzrə araşdırılması, onların tədqiqatlara cəlb olunması mühüm və vacib məsələlərdəndir. Cəbrayıl rayonu hal-hazırda işğal altında olsa da məcburi köçkün həyatı yaşayan hər bir Cəbrayılı soydaşlarımız şifahi xalq

ədəbiyyatının janr özünəməxsusluğu, milli adət-ənənələri bu gün də qoruyub saxlayırlar. Cəbrayıl rayonunun rəngarəng folklor janrları burada formalaşan aşiq mühitindən xəbər verir. Bu mühitin tarixən müəyyən ənənələrə malik olması, ustad və ifaçı aşıqları ilə seçilməsi Cəbrayıl aşiq mühitini səciyələndirir.

Cəbrayılın istedadlı el sənətkarları - Aşiq Humay, şair Bədəl, Aşiq Surxay, Aşiq İsmayıl, Aşiq Məlik, Aşiq İbiş, Aşiq Abdulla, Aşiq Mustafa müntəzəm olaraq camaat qarşısında çıxış edir, maraqlı nağıl gecələri təşkil edirdilər. Aşiq Humay bütün Qarabağda tanınmış ustad sənətkarlardan biridir. "Aşiq Humay 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti dekadasında fəal iştirak etmiş, bu konsertlərdə ifa etdiyi bir neçə qoşması rus dilinə tərcümə olunmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində Aşiq Humay şeirlərinin çoxunu vətənin tərənnümünə həsr etmişdir. Müharibə illərində aşığın yazdığı bir neçə şeirlərinə bəstəkarlarımız musiqi bəstələmişdi. Bu şeirlər o illərin ən çox sevilən nəğmələrində idi. Aşiq Humay həm də 12 xalq dastanının özünəməxsus variantlarını işləyib hazırlamışdır" (1, s. 48).

Azərbaycanın qüdrətli el sənətkarı – haqq aşığı, el şairi kimi ad qazanan Qurbani Mirzalıxan oğlu XV-XVI əsrlərdə yaşayıb yaratmışdır. O, 1477-ci illərdə Cəbrayıl rayonunun qədim Dirli kəndində anadan olmuşdur. Doğulduğu və boya-başa çatdığı doğma kəndinin adı ilə bu böyük sənətkar sonralar xalq arasında Dirili Qurbani adı ilə tanınmışdır. Qurbani mükəmməl təhsil almış, ərəb və fars dillərinə mükəmməl yiyələnmişdir. Onun bayatı, gəraylı, qoşma, təcnis, divani, tərçibbənd, ustadnamə və sair şeir formalarında yazdığı əsərlərində təbiət, məhəbbət, vətən, insan, eləcə də ictimai-siyasi mövzular daha qabarıq şəkildə nəzərə çarpır.

"Əsərlərində qeyd etdiyi kimi Dirili Qurbani dövrünün böyük Azərbaycan sərkərdəsi və şairi olmuş Şah İsmayıl Xətai ilə görüşmüş, sonralar da ondan ayrılmayaraq sarayında yaşamışdır. Ş.İ.Xətaiyə böyük məhəbbət və rəğbət bəsləyən aşiq onu özünün mürşüdü, yəni müəllimi, ustadı adlandırmışdır. Qurbaninin həyat və yaradıcılığı haqqında S.Mumtaz, Ə.Axundov, M.Təhmasib, M.İbrahimov, P.Əfəndiyev, M.Həkimov, Q.Namazov, S.Paşayev, A.Nəbiyev, K.Vəliyev, M.Allahamanov, M.Qasımlı, Q.Kazımov və başqalarının elmi əsərləri Qurbani irsinin öyrənilməsində mühüm rol oynamışdır. Dövrünün görkəmli el sənətkarı olan Dirili Qurbani demək olar ki, Azərbaycan klassik aşiq sənətinin əsasını qoymuş və aşiq yaradıcılığının bütün janrlarında olduqca gözəl nümunələr yaratmışdır. Aşiq yaradıcılığında janr baxımından çətin hesab olunan divanilər də ilk dəfə Qurbani tərəfindən yaradılmış, üç aşiq havası, o cümlədən məşhur "Heydəri" saz havası indiyədək aşıqların repertuarlarının bəzəyidir. Qurbani özündən sonra gələn 500 illik bir tarixdə müasir dövrümüzədək aşiq və şairlərin yaradıcılığına güclü təsir göstərmişdir" (1, s. 20).

Cəbrayılı aşıqlardan biri də Aşiq Pəridir. O, 1811-ci ildə Cəbrayılın Maralyan kəndində anadan olub. Məktəbi bitirdikdən sonra aşiq şeri ilə maraqlanmağa başlamışdır. O, qısa zaman içində hər yana yayılan şan-şöhrəti ilə öz dövrünün bir çox aşıqlarının diqqətini özünə çəkmişdir. Firdun bəy Köçərli yazır: "Aşiq Pəri çox bilikli, gözəl bir xanım idi. Aşiq məclislərində böyük hörmətə sahib idi. Şairlər onun gözəlliyini öz şeirlərində vəsf etmişlər. Bir çox aşıqlarla, şairlərlə deyişmişdir. Bu deyişmələrin hər birində qalib olmuşdur. Bunlardan Mirzə Həsən bəy, Mirzə Kərbalayı Abdulla Canızadə, Cəfərqulu xan Nəva, Məhəmməd bəy Aşiq, Mirzəcan Mədətov və s. misal göstərmək olar" (1, s. 22).

Aşiq Pəri gözəl şeirləri və hazırcavablığı ilə az bir zamanda Qarabağ şairlərinin diqqətini çəkmiş, tez-tez Şuşada keçirilən şeir məclislərinin də iştirakçısı olmuşdur. Onun ədəbi irsi tam şəkildə dövrümüzədək gəlib çatmamışdır, yalnız 40-50 şeri məlumdur. Şeirləri ilk dəfə Mirzə Yusif Qarabağının "Məcmueyi-divani-Vaqif və müasirini-digər" (1856) məcmuəsində kitabında dərc olunmuşdur. Bizə gəlib çatan bir neçə qoşmaları vardır. Bu qoşmalar sadə və anlaşıqlı bir dillə söylənilmişdir.

"Cəbrayılın sazlı-sözlü aşıqlarından biri də Aşiq Surxay olmuşdur. 1908-ci ildə Cəbrayıl rayonunun Qalacıq kəndində dünyaya göz açan Aşiq Surxay hələ uşaqkən musiqiyə böyük maraq göstərmiş, bir sıra musiqi alətlərini mükəmməl ifa etmiş, sonralar çoxlu təsirli şeirlər yazmışdır. Gözəl və məlahətli səsi, təsirli şeirlər yazması onu ömürlük aşiq sənətinə bağlamışdır. 30-cu illərdə Cəbrayılıda və qonşu rayonlarda elə bir toy məclisi, konsert olmazdı ki, Aşiq Surxay orada çalib oxumasın.

Qarabağ bölgəsindəki el şənliklərində daim çalib-çağırən aşiq 1939-cu ildə Bakıda keçirilən “Gənc istedadlar” festivalında I dərəcəli diploma layiq görülmüşdür. 1942-ci ildə könüllü olaraq cəbhəyə yola düşmüş və bu zaman sazını da özü ilə aparmışdır. O, səngərlərdə, döyüş meydanlarında belə saz çalaraq əsgərləri ruhlandırən havalar oxuyardı. 1943-cü ildə Kırmda qəhrəmanlıqla həlak olan Aşiq Surxayın özündən sonra aşiq üslubunda düzüb-qoşduğu çoxlu şeirləri, o cümlədən qoşmaları, gəraylıları, təcnisləri, bayatıları qalsa da, onların az bir qismi qorunub saxlanılmışdır. Təssüf ki, təbliğ olunmadığından aşiqi çox az adam tanıyır” (3).

Azərbaycan aşiq sənətinin mühitlər üzrə öyrənilməsi, bu səbəbdən tarixi, etnik-mədəni prosesləri izləmək, el sənətkarlarının yaradıcılığını müqayisəli şəkildə araşdırmaq, konkret olaraq hər hansısa bir bölgənin aşiq mühitinin digər aşiq mühitləri ilə fərqli və oxşar xüsusiyyətlərini təhlil etmək imkanı verir. Aşiq sənətinin ayrı-ayrı mühitlər üzrə tədqiqi gələcəkdə ümumazərbaycan aşıqlarının, onların yaradıcılıqlarının, sənət şəxərələrinin dolğun şəkildə araşdırılıb elmi ictimaiyyətə tanıtılmasına zəmin yaratmış olacaqdır.

Bu günə kimi bəzi mənbələrdə Cəbrayıl da yaşayıb yaradan aşıqların şeirlərindən nümunələr verilsə də, ayrılıqda Cəbrayıl aşiq mühiti elmi şəkildə araşdırılmamış və hələ də öz tədqiqini gözləyir. Bu xüsusiyyət bölgənin etnik-mədəni tərkibinin rəngarəngliyi ilə seçilən Cəbrayıl aşiq mühitinə, onun regional çalarlarına kompleks yanaşma zərurətini yaradır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Quliyev Ş.P, Abbasov T, Quliyev F. Cəbrayıl (Tarixi очерк), B.: İşıq, 1993, 106 s.
 2. Tapdıqoğlu (Vəlişov) N. Cəbrayıl rayonu. Yaşayış məntəqələri, şəhidləri. B.: Təknur, 2014, 255 s.
- Saytoqrafiya**
3. Yusif Dirili - Qalacıqlı aşiq Surxay Dirili Qurbani məclisində // “Dirili Qurbani Məclisi” internet bloqundan URL:<https://diriliqurbanimeclisi.wordpress.com/2012/08/05/qalaciqli-asiq-surxay-dirili-qurbani-maelisinda>

Айсель Сафиханова
Магистрант АНК

МУЗЫКАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СРЕДА ДЖЕБРАИЛЬСКОГО РАЙОНА

Резюме

В данной статье рассматривается история культурно-музыкального наследия Джабраильского района Азербайджана. Особое внимание уделяется творчеству ашыгов этой зоны.

Ключевые слова: Азербайджан, Джабраил, музыка, ашуг, творчество

Aysel Safikhanova
Master of Arts of ANC

MUSICALLY-CULTURAL ENVIRONMENT OF JABRAIL REGION

Summary

This article talks about role of ashigs music in the culture of beautiful region of Azerbaijan - Jabrail. The aim of this article is investigation of the creative life of ashigs and to represent them to the scientific society

Key words: Azerbaijan, Jabrail, musician, ashig, master

Rəyçilər: sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, AMK-nin professor Abbasqulu Nəcəfzadə;
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Jalə Qulamova